

Az Egyház.

A philadelphiai első unitárius egyházban,

vasárnap máj. 30. 1841-ben tartott beszéd.

Máté 7, 21—27. „Nem minden, a ki ezt mondja nékem :
Uram, uram! megyen bé mennyországba, hanem aki
cselekszi az én mennyei Atyámnak akaratját sat. sat.

Ezek az igék, a melyek Jézus hegyi beszédének zárszavai, egy nagy igazságot foglalnak magokban t. i., hogy a vallásban csak egy lényeges dolog van, cselekedni az Isten akaratját, követni a Krisztus tanításait és parancsait, a melyek amaz emlékezetes beszéd valódi lényegét képezik. Ezekből megtanuljuk, hogy semmit sem használ az uram, uram kiáltás; semmit sem használ, ha magunkat a Krisztus tanítványinak valljuk, szavait hallgatjuk, nevében tanítunk, egyházában helyünket elfoglaljuk, vagy éppen bámulásra méltó dolgokat és csudákat mivelünk az általa hirdetett igazságok bebizonyítására, de elmulasztjuk a magunkévá tenni az ő vallásának szellemét és az ő erényeit. Isten nem azt veszi számba, hogy mi mit mondunk, hanem hogy mik vagyunk és mit cselekszünk. Akaratunknak az isteni akarat alá rendelése, az érzéki és önző vágyak megöldöklése, az Isten iránti legfőbb szeretet s felebarátaink iránti egyetemes jó indulat és igazságosság, — ebben áll a vallás igaz lényege; ez helyez minket kösziklára; ez a cél, a legfőbb és legvégső jó, ezt kell keresnünk és becsülnünk mindenek felett.

Ez éppen oly egyszerű, mint a mily nagy igazság. A gyermek megértheti, és az emberek azt mégis minden korban szem elől tévesztették; az élet és szív tisztaságát egyebekkel akarták helyettesíteni; azt remélték, hogy más eszközök által könnyebben be-

ajánlhatják magokat az Isten kegyébe, s eljuthatnak a mennyországba. Formaságok, hitvallások, egyházak, papság, szentségek, ilyen s más ezekhez hasonló dolgok jutottak a legfőbb uralomra. A mennyországot illető nagy és egyedüli minősítést, a mi magában már mennyország, a Jézus Krisztus szellemét és erényét elhomályosították, háttérbe szorították, míg bizonyos mysteriumokhoz való ragaszkodást, bizonyos egyházakkal való egyesülést ama keskeny ösvénynek tartották, mely az életre vezet. Nincs időm egyetlen beszédben kimutatni mindazon tévelyeket, melyek e tárgygyal összeköttetésben létrejöttek. Csak egyre szoritkozom, a mely nincs a multhoz kötve, hanem épp a mi korunkban igenis uralkodó.

Mindig megvolt s most is megvan az emberekben az a hajlam, hogy különös fontosságot helyeznek arra az „egyházra“, a melyhez tartoznak. Az igaz egyház tagjának lenni az idvességre lényeges dolognak tartották. Sokan nyugalmaikat keresték s nem egyszer romlásukat találták abban a gondolatban, hogy ők az „igaz egyház“ édesanyjai ölében nyugosznak, mert ezzel megelégedtek. Keresztény hitvallók küzdöttek az „egyházért“, mintha élet és halál attól függene. A római-katholikus bezárja a menny ajtaját előtted, mivel nem akarsz az ő „egyházába“ lépni. A protestánsok között is vannak, a kik azt állítják, hogy a kereszténység ígéreteiben nem részesülhetsz, bárminő legyen is erkölcsi jellemed, ha csak az ő „egyházokhoz“ tartozó papok keresztény tanításait el nem fogadod. Az idvesség csatornáivá rád nézve ekként egy bizonyos papság, egy bizonyos rend s e célra felszentelt hivatalnokok által szolgáltatott különös szertartások tétettek. Még oly felekezetek között is, melyeknél ez a kizárási igény nem szerepel, feltaláljuk azt a véleményt, hogy az ember az idvességhez közelebb érezheti magát saját egyházában, mint egyebütt; úgy hogy az idvesség utjául nem a keresztény élet és szív tisztasága, hanem valami egyéb tartatik.

E tévelyt kívánom én felvilágosítani. Meg akarom mutatni, hogy a Krisztus szelleme, a Krisztus erénye, vagy a „Krisztus beszédének megtartása“, a hegyi beszédben, a mi vallásunknak végcélja, az egyetlen lényeges dolog, és hogy minden egyébnek csak annyi fontossága van, a meny-

ajánlhatják magokat az Isten kegyébe, s eljuthatnak a mennyországba. Formaságok, hitvallások, egyházak, papság, szentségek, ilyen s más ezekhez hasonló dolgok jutottak a legfőbb uralomra. A mennyországot illető nagy és egyedüli minősítést, a mi magában már mennyország, a Jézus Krisztus szellemét és erényét elhomályosították, háttérbe szorították, míg bizonyos mysteriumokhoz való ragaszkodást, bizonyos egyházakkal való egyesülést ama keskeny ösvénynek tartották, mely az életre vezet. Nincs időm egyetlen beszédben kimutatni mindazon tévelyeket, melyek e tárgygyal összeköttetésben létrejöttek. Csak egyre szoritkozom, a mely nincs a multhoz kötve, hanem épp a mi korunkban igenis uralkodó.

Mindig megvolt s most is megvan az emberekben az a hajlam, hogy különös fontosságot helyeznek arra az „egyházra“, a melyhez tartoznak. Az igaz egyház tagjának lenni az idvességre lényeges dolognak tartották. Sokan nyugalmaikat keresték s nem egyszer romlásukat találták abban a gondolatban, hogy ők az „igaz egyház“ édesanyjai ölében nyugosznak, mert ezzel megelégedtek. Keresztény hitvallók küzdöttek az „egyházért“, mintha élet és halál attól függene. A római-katholikus bezárja a menny ajtaját előtted, mivel nem akarsz az ő „egyházába“ lépni. A protestánsok között is vannak, a kik azt állítják, hogy a kereszténység ígéreteiben nem részesülhetsz, bárminő legyen is erkölcsi jellemed, ha csak az ő „egyházokhoz“ tartozó papok keresztény tanításait el nem fogadod. Az idvesség csatornáivá rád nézve ekként egy bizonyos papság, egy bizonyos rend s e célra felszentelt hivatalnokok által szolgáltatott különös szertartások tétettek. Még oly felekezetek között is, melyeknél ez a kizárási igény nem szerepel, feltaláljuk azt a véleményt, hogy az ember az idvességhez közelebb érezheti magát saját egyházában, mint egyebütt; úgy hogy az idvesség utjául nem a keresztény élet és szív tisztasága, hanem valami egyéb tartatik.

E tévelyt kívánom én felvilágosítani. Meg akarom mutatni, hogy a Krisztus szelleme, a Krisztus erénye, vagy a „Krisztus beszédének megtartása“, a hegyi beszédben, a mi vallásunknak végcélja, az egyetlen lényeges dolog, és hogy minden egyébnek csak annyi fontossága van, a meny-

nyire ennek fejlesztésére hatással bír. Tudom, hogy az általam kimondott iméz elvet sokan elismerik; de gyakran nem elég mély és eleven bennök a meggyőződés, és más babonás érzelmekkel van párosulva, melyek szerint az egyházba vagy valamely más idegen tényezőbe helyeztetnek bizonyos titokszerűen munkáló idvezítő hatályt.

E téves irányok leküzdése céljából, nem akarom most az igazság, a szentség, nem az Isten és emberek iránti szeretet fontosságát, dicső és áldásos voltát rendszeresen, logikai uton bizonyítani, s hogy ezeken kívül minden egyéb nélkülözhető. Ez az igazság saját fényével tündöklök. Ez az igazság végig vonul az egész új testamentumon, s oly evangelium, mely isteni kézzel van beírva a lélekbe. Hogy ennek jogosultságát az „egyház“ igényeivel szemben megvédjem, semmire sincs egyébre szükségem, mint egy néhány megjegyzést tennem azon renddel, amint azok lelkekben magoktól keletkeznek.

Azon megjegyzéssel kezdem, hogy a hegyi beszédben Jézus semmit sem mondott az egyházzal; nem is látjuk sehol, hogy akár ő maga, akár tanítványai valahol egy meghatározott tervet adtak volna annak szervezésére, vagy az abban követendő isten-tiszteletre nézve. És ezen nincs miért csodálkoznunk. Egy olyan vallástól, mint a kereszténység, egyebet nem is lehet várni. A zsidó vallás célja az volt, hogy egy különös, félmivelt és a legdurvább bálványimádással körülvett nemzetet miveljen, ehez képest számos és szigorú formások közé szorítá. De a keresztény vallásnak magasabb célja, hogy az Istennek benső, szellemi imádságát terjeszsze ki minden népekre, a társadalom minden osztályai közé, nem tekintve az égal, a kormányforma és állapot különféleségét; és egy ilyen vallástól nem lehet azt várni, hogy egy meghatározott külső formához szabja magát. Főként ha meggondoljuk, hogy a keresztény vallásnak rendeltetése örökre fennmaradni, mindenekre befolyást gyakorolni, a társadalom minden új alakzatával s emberi nemünk legmagasb műveltségi fokai-val is öszhangzásban lenni. nyilván van, hogy az nem kötheti saját működését változhatatlan formákhoz, hanem engednie kell, hogy az isteni tisztelet és társulat formái lassanként és fokanként az emberiség haladásaihoz és szükségéhez simuljanak. A rendtartások és intézkedések, a melyek egyik korszakhoz illenek, a követ-

kezöben elvesztik jelentőségöket és hatásukat. A formák, melyek most elősegítik a lelket, később hátráltathatják s helyet kell hogy adjanak a szabad fejlődésnek. Az a rendszer, mely nélkülözi e szabadságot és idomíthatást, a legerősebb bizonyosságul szolgál arra, hogy nincs az egyetemiességre szánva. Hogy Krisztus minden népek megtartására jött, annak egyik bizonyága az, hogy ő nem szerkesztett minden népekre és minden idökre feltétlenül kötelező formákat és külső szabványokat, hogy egyháza igazgatását és az abban folytatandó istenitiszteletet illetöleg nem ereszkedett aprólékos törvényhozásba, hanem ezeknek elintézését az egymást követő korszakok szellemére és fejlődésére bizta. Következöleg az egyháznak egy különös rendszabálya sem lehet lényeges az idvességre nézve. Egy egyház sem állíthatja magáról, hogy szerkezete az irásokban annyira teljesen és kétségbevonhatlanul meg van határozva, hogy a ki ahöz nem szabja magát, nyilván bizonyosságát adja az Isten iránti engedetlensége szellemének. Mindenik egyház iránt önnön tagjai egyenlő tisztelettel viseltetnek, és ez biztosíthat minket arról, hogy mindenikben egyenlően meg lehet nyerni az Isten kegyelmét.

Méltó megjegyeznünk, hogy az egyház kezdetben a körülmények szükségességénél fogva oly formát vett fel, a melyet hosszason meg nem tarthatott. Az egyházat az apostolok igazgatták, a kik alapították; ezek Krisztust személyesen ismerték, ajkairól hallották beszédeit, tanúi voltak feltámadásának és mások felett képesítve voltak munkáikra, az ő lelkének felvilágosító ereje és segélye által. Ezek az egyházat oly tekintélylyel kormányozták, a mely különösön csak nekik adatott, és a melyet utánok senki joggal magának nem követelhetett. Ők ismerték a „Krisztus lelkét“, a melyet senki sem ismerhetett meg úgy mint ők, a kik vele oly hosszas időn át a legbensőbb viszonyban éltek; és ezek nem csak hogy csodaerövel küldettek szét a világba, hanem kezeiknek rávetése által másokat is a lélek hasonló adományával ruháztak fel. Az ihletett apostolok és az ő természetfeletti erőik e jelenléte az ös egyháznak ennél fogva határozott és lényeges jellemet adott, mely azt egészen megkülönbözteti attól a formától, a melyet később felveendő vala. Erre nézve nevezetes bizonyosságul szolgál Pál apostolnak egy nyilatkozata, (1. Kor. 12, 28) a melyben előnkbe adja az eredeti egyházban gyakorolt tiszteket

vagy foglalkozásokat. „Némelyeket pedig rendelt Isten az anyaszentegyházban, először apostolokat, azután profétákat, harmadszor doctorokat. Azután rendelt hatalmasságokat, azután gyógyításnak ajándékait, szegényeknek segéllőit, községnek igazgatóit, nyelveknek különböző nemeit.“ Minden tisztségek vagy ajándékok közül számunkra csak egyetlenegy, a tanítóé maradt meg. Az apostolok, az ősegyház alapítói és bájnokai, az ő különös hatalmukkal eltűntek, képviselőikül hagyván irataikat, a melyeket mindnyájunknak egyformán kell tanulmányozni. A tanítók megmaradtak, nem azért, mivel azok az első korszakban is léteztek, hanem mivel azoknak hivatala a dolog természeténél és az emberi természet mivoltánál fogva, még most is szükséges. Azonban ez a hivatal is lényeges változáson ment keresztül. Kezdetben a keresztény tanító közvetlen érintkezésben állott az apostolokkal és csodálatos segélyökben részesült és így az ismeretnek oly eszközei voltak hatalmában, a melyeket követőik közül senki sem birt. A keresztény tanító most csak azon az uton közelítheti meg az apostolokat, a melyen más emberek t. i. az Evangelium és Levelek útján, a melyeket ők hátrahagytak; és neki sincs felülről más segélye, azoknak magyarázására, mint minden más igaz kereszténynek. A szentlélek iránti ígéret, ez az ígéretnek legnagyobbja, különbség nélkül minden emberre, minden hivatalra vagy méltóságra tartozik, a ki az isteni segélyt igazán kéri; és ez az emberek között teljes egyenlőséget hoz létre. Ha vajjon a tanítók ugyanazok maradnak-e a dicsőbb korszakokban, miket a proféták jósolnak, ez kétségessé van téve e Messiás idejére vonatkozó igen jellemző jövendölés által: „E napok után, azt mondja az Úr, adom az én törvényemet ő beléjük és az ő szivekbe írom bé azt és lesznek nekik istenek, és ők nekem lesznek népeim. Többé senki sem tanítja az ő felebarátját és senki nem az ő atyjafiát, mondván: Ismerjétek meg az Urat, mert ők mindnyájan megismernek engem kicsinytől fogva nagyig.“ (Jer. 31, 33, 34.) Lehetséges-e, hogy valaki, a kinek az ősegyház sajátos helyzetéről tiszta felfogása van, úgy tekintsen arra vissza, mint változhatatlan formára és szabályra; lehetséges-e, hogy bármely egyházi formát az idvességre lényegesnek tekintsen; lehetséges-e, hogy a külső rendelkezéseknek, a melyek szükségképpen változnak és módosulnak, oly fontosságot tulajdonítson, mint a változhatatlan és örökkévaló szentségnek és erénynek.

Az egyház a maga első szerkezetében érdekes és szép látványt nyújt. Nem volt az kényszerű és erőszakolt, hanem önkéntes és szabad egyesület. Az emberi természet érzelmeiből és elveiből nőtt ki. Természetünk társadalmi. Nem élhetünk elzárkozva. Szívünk nagy érzelmeit nem fojthatjuk magunkba. Másokat keresünk, a kikkel azokat megosszuk. A telt lélek bizalmat és erőt nyer a rokonszenvben. Igaz ez különösen a vallásos érzésre nézve, a mely minden érzelmeink között a legtársaságosabb s az egyetlen általános kötelék e földön. Természetünk ezen törvényében van letéve a keresztény egyház alapja. Krisztus nem alapította meg azt bizonyos uton és módon. Ha az új szövetséget vizsgáljátok, abban nem találtok semmi mesterséges tervezetet, a melyet Jézus vagy az ő apostolai az első tanítványok egyesülésére nézve kijelöltek volna. Olvassátok el a Cselekedetekről írt könyvben az első megtértek egyesüléséről való egyszerű és megható elbeszélést. „Szívben és lélekben mindnyájan egyek valának.“ Nem lehetett őket egymástól elválasztani. Az új igazság egy tömeggé olvasztotta, egy testületté forrasztotta őket. Kölcsönös szeretetökben nem tudták megkülönböztetni egymástól még vagyonukat sem: mindenök köz vala. Áldott egyesség! Képe ez annak az egyességnek és öszhangzásnak, a melyet a tisztább kereszténységnek minden népekre ki kell terjesztenie. Az első megtértek közül azok, a kik a legértelmesebbek és legtehetségesebbek voltak, megválasztattak, hogy a gyülekezetekben tanítsanak. Ezekbe a gyülekezetekbe a testvérsereg buzgólkodva megjelent, hogy az új hitről halljon valamely magyarázatot, hogy egymást a Krisztushoz való ragaszkodásban megerősítsék, és hogy tanubizonyságot tegyenek róla a világban. Gyűléseikben meg volt engedve, hogy azon szokásokat kövessék, melyeket a zsinagogákban követtek, a melyekben felnöttek; annyira nem bajlódott a kereszténység a formákkal. Mily egyszerű, mily természetes egyesülés! Nincs ebben semmi mysterium. Az emberi szív legtermészetesebb szükségéből fejlődött. A vallásos érzület, az Isten és emberek iránti szeretet szelleme, melyet Krisztus megelevenített, valamely új egyesülés után törekedett, a mely által megerősödjék és nyilatkozzék. És ez egyházi egyesület, mely a Krisztus lelkének szüleménye, s így nyilván annak egészen alá van rendelve, bitorolná-e e léleknek helyét, vagy

bármí uton és módon törekednék azt megfosztani egyedül elégséges voltától, a maga legfőbb és elvitázhatlan dicsőségétől?

Az egyház, a maga eredeti eszméje és végcéljához képest, a Krisztus őszinte és igaz követőinek egyesülete, és ez az eszme kezdetben nagy mértékben valósítva volt. Az első tanítványok meggyőződésből ragaszkodtak Krisztushoz. Ők, ha összegyültek, nem szokásból, divatból vagy nevelésök után vallották őt, hanem egészen ellenkező indokokból. Abban az időben vallástétel és gyakorlat, a külalak és szellem, a valóság és a vallás külső jelei együtt voltak. De az egyház növekedésével hanyatlani kezdett; a nagy eszme elhomályosult; a név megmaradt s néha nem is volt egyéb az egészből, mint maga a név. Különös, hogy éppen az a szellem, a melynek a kereszténység a legnagyobb ellensége, a hatalom, fény, uralkodás és elsőség utáni vágy, legmélyebb gyökeret vert az egyházban. Az egyház valódi bástyája lett azoknak az élveknék és vétkeknek, melyektől a kereszténység a leginkább irtózik. Következőleg annak története a mult időknek legzavarosabb tényeit foglalja magában. Elég leverő, ha csak a világi birodalmak vértől párolgó évkönyveit olvassuk is; de a midőn látjuk, hogy a Krisztus lelki országa hosszú időkön keresztül bitorló pápák, prélatosok vagy felekezeti fők martaléka lett, a kiket vakság, theologiai gyűlölség és uralkodási vágy hevitvén, e pokol tüze által arra hajtattak, hogy kardot ragadjanak, üldözzék, kinozzák, fogságra vessék vagy máglyára hurczolják testvéreiket, a népeket egymással elkeseredett ellenségeskedésbe hozzák és felforgassák az egész keresztény világot: ekkor bizony még mélyebb fájdalom fogja el lelkünket s több okunk van kétségbeesni fajunk felett. A történelemnek nincsenek sötétebb lapjai, mint a melyekre az albigaiak üldözései, vagy az inquisitió iszonyai vannak feljegyezve. És a midőn a későbbi korszakokat tekintjük, mindent inkább megtalálunk az egyházban, mint a szentséget, a mit homlokára irtak. Mily leverő egy keresztényre nézve, a mit közelebbről Ranke ír a katholicismusnak a protestantismus elleni reactiojáról. Mindenütt azt látjuk, hogy az egyházi hatalmak az erőszakhoz folyamodnak, mint a térítés nagy eszközéhez, nem az éggel, hanem a földdel és pokollal szövetségben. Ha közelebbi figyelemre méltatjuk valamely idő vagy ország egyházát, mily ritkán látjuk abban előnyben az igaz szent-

séget! Mily sok pap prédikál pusztán önérből és hiuságból, s azért hogy mulattasson, prédikál oly dolgokat, a miket ő nem hisz, vagy megtagadja elveit élete által! Mennyi gyülekezet van, a melyben jobbára csak világias férfiak és nők vannak, a kik az Isten házába csak szokásból, vagy illemből, vagy azon homályos érzetből mennek, hogy az által lelki üdvöket biztosítva lenni hiszik; nem pedig az Isten igéje utáni szomjtól, nem a szív buzgóságától indítva, a mely imában és magasztaló dicséreteken ömledezni vágyik! Ilyen az egyház. Valóban mi hajlandók vagyunk egy elvont fogalmat csinálni az egyházból, vagyis gondolatban elválasztjuk azoktól az egyénektől, a kik azt alkotják; ily módon abból előttünk egy szent dolog válik, a melynek mi csodaerőket tulajdonítunk. A hittudósok úgy beszélnek arról, mint valamely egységről, mint egy hatalmas egészről, a mely minden időben egy és ugyanaz, s ekként a képzelődést elámitják, hogy az egyháznak csodaszerű nagyságot és szentséget tulajdonítson. Azonban nekünk meg kell különböztetni az egyház elméletét és rendeltetését annak jelen állapotától. Ha a tényeket vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy az egyház nem valamely titokszerű, változhatatlan egység, hanem ingadozó, egymástól elvált, egymás ellen harczoló egyének serege, a kik igen gyakran visznek abba minden egyebet magokkal, csak tiszta kezeket és tiszta sziveket nem. A tényekkel, bármily kedvetlenek is azok reánk nézve, szembe kell néznünk; s ha ezt tesszük, lehetetlen meg nem döbennünk attól a végtelen ellenmondástól, melyszerint az emberek egy ilyen elemekből összealkotott egyháznak titokszerű erőt tulajdonítanak, feltéven, hogy az képes a maga tagjait megszentelni, vagy hogy az azzal való összeköttetés fontosabb az emberre nézve, mint az élet és szív tisztasága.

Élet és szív tisztasága, Isten és emberek szeretetében nyilatkozó krisztusi szellem: mindennek ez a veleje. Ez az egyetlen lényeges dolog. Az egyház csak annyiban fontos, a mennyiben ezt elősegíti; és minden egyház, a mely ezt elősegíti, jó egyház, minden tekintet nélkül arra, mikor és hol alapult, tagjai térdepelve vagy állva imádják az Istent, vagy hogy papjai a pápa, püspök, presbyterium vagy a nép által vannak-e rendelve; mindezek másodrendű dolgok és nincs semmi jelentőségük, mely ama főczéllal a legtávolabbról összehasonlítható volna. Csupán annak az

egyháznak ajtaja nyílik a mennyre, a melyben égi szellem lakik. Csupán abból az egyházból hat az imádás Isten fölébe, melyben a lélek Istenhez emelkedik. Az mit sem tesz, hogy hívei székes-egyházba vagy szinbe gyűlnek össze, csendesen ülnek vagy hymnusokat zengenek, a pap gondosan kidolgozott beszédet olvas fel, vagy közvetlen, égő, izgatott, visszatarthatlan ihletből beszél. Ha alatta a lélek Isten iránti szeretetre és a Jézus Krisztus követésére buzdul, ha a tanítást figyelemmel és haszonnal hallgatjuk és azon ünnepélyes önelhatározásra lelkesülünk, hogy minden küzdelem, áldozat és kísértet daczára kötelességeinket hiven teljesítjük, akkor az egyház valódi céljának megfelel. „Bizony ez egyház nem egyéb, mint az Istennek háza, a mennyeknek kapuja.“

Ezen megjegyzésekkel nem akarom azt állítani, hogy mindenik egyház egyenlő értékű. Kétségen kívül némelyik inkább megfelel a kereszténység szellemének és céljának, az első tanítványok egyszerű szokásainak és az emberi természet követelményeinek. Mindeniknek megvannak a maga babonái és tévedései; de némelyek mégis tisztábbak ezektől mint a többiek: kénytelenek vagyunk tehát azt keresni fel, a melyik a legtisztább és a melyik leginkább megfelel az isteni akaratnak. A mennyire már hatalmunkban áll választani, azon egyházba kellene lépünk, a melyik leginkább segédkezet nyújt arra, hogy kegyesek, önzéstelenek és erkölcsileg erősek legyünk. Idvességünk azonban nem függ attól, ha megtaláltuk-e a legjobb egyházat e földön; mert lehet hogy ez messze van tőlünk vagy tán ismeretlen is előttünk. Bármily különböző szerkezetűek legyenek is az egyházak, mindenikben jelenkezhetik ugyanaz a keresztény szellem. Azokban a vallásos társulatokban, a melyek Krisztust uroknak vallják, bizonyosan tanítatnak a vallás legnagyobb és legtisztább igazságai, s azok sok lelket illethetnek és felvilágosíthatnak. Ez elvitázhatlan, való tény. Minden felekezetben, bármily különbözők is azok, lehet jó és nagy embereket találni s azt, hogy melyikből származtak a legszentebbek, nem mondhatjuk meg. Az egyház tehát általában a maga céljának megfelel; mert egyetlen célja: az erényességet előmozdítani. Gyönyörűség olvasni a különböző felekezetek történelméből azon kitünő keresztények életét, a kik vallásukért

mindent feláldoztak, a kik a halálig hivek voltak, a kik a keresztény remény és szeretet jótékony sugarait és illatát terjesztették magok körül. Ha tehát azt az egyházat választjuk, a mely nézetünk szerint legjobban terjeszti elő a Krisztus nagy eszméjét és leginkább megfelel a mi szívünknek és lekiismeretünknek, a választásban jórészt nem tévedhetünk. Ezt az egyházat azonban nem választhatjuk embertársunk számára is. Ő meglehet, különbözik tőlünk vérmérsékletben, értelmi fejlettségben s reá a nevelés és szokás más benyomásokat gyakorolhatott. Talán az az isteni tisztelet, a mely téged és engem leginkább megragad, szomszédunkban nem képes felébreszteni a vallásosságot. Reá a szív és képzelődés útján kell hatni, reánk az értelem által. A mi reá nézve elragadtatás, reánk nézve zsibaj. A mi reá nézve szent tiszteletet és buzgalmat gerjesztő fény, pompa, reánk nézve üres forma. Ne ítéljük el őt azért. Ha az ő melegebb légkörében Isten iránti hite erősebb lesz, ha a tökéletes jó mellett állhatatosabban megmarad, mint mi, akkor reá nézve az ő egyháza jobb, mint a miénk reánk nézve.

Ama balhiedelmet, hogy az egyház lényeges dolog az idvezülésre, felettébb gyámolítja egy nagy tévedés. Mi azt képzeljük, hogy az egyház, a pap, az isteni tisztelet gépiesen tehet értünk valamit; hogy az ugynevezett szent helyen egy titokszerű erő működik, a mely reánk saját közreműködésünk nélkül is hathat. Nem úgy van. Az egyház és a pap keveset tehet értünk, összehasonlítva azzal, a mit mi tehetünk magunkért, s éppen semmit sem is tehetnek értünk. Ők saját tevékenységünk által lesznek reánk nézve áldást hozók. Minden ember a maga papja kell hogy legyen. Az ő saját munkássága, nem a papé, az ő saját ajakáról elhangzott ima s nem az, a mely a másérol származott, építi őt az egyházban. Az egyház csak anynyiban teszi jót velünk, a mennyiben a szertartások, könyörgések, énekek és beszédek által minket is gondolkozásra, könyörgésre, érzésre, dicsőítésre és önelhatározásra ébreszt. Az egyház segítő, nem kényszerítő hatalom. Értelmi és erkölcsi eszközök által működik, s nem titkos mesterségekkel. Befolyása teljesen hasonlít ahoz a befolyáshoz, a mely az egyházon kívül is nyilatkozik. Az eredmény főként attól a tisztaságtól, egyszerűségtől, őszinteségtől, szeretettől és buzgóságtól függ, a melylyel a pap értel-

münket, lelkiismeretünket és szivünket illetőleg beszél; éppen mint a közönséges életben azon világosság és erély által vagyunk boldogítva, a melylyel barátaink a jót és szépet előnkbe adják. Az egyház a mi szabad erkölcsi természetünkhöz van alkalmazva. Mint értelmi és felelős lényekre hat és saját tevékenységünk által segít elő. E szempontból itélve, látjuk, hogy az egyház jóra való sága nem bizonyos szerkezetben vagy külalakban áll, hanem a bölcsességben, mely feltalálja, hogy mi által lehet a lelket munkásságra ébreszteni és megtisztítani.

És ha már kérdezik tőlem, hogy minő befolyás által érheti el az egyház ez üdvös eredményt? Azt felelem, hogy e befolyás olyan, a melylyel minden egyház, minden felekezet bír. Első a pap jelleme. Ennek szembetünő, közvetlen és hatalmas befolyása van az egyház szellemi célja elérésére. Jelleme, mondom, s nem felszentelése. A felszentelésnek nincs más célja, mint hogy bevezesse a szent hivatalba azon embereket, a kik minősítve vannak a kivánt szolgálattételre, és hogy annak fontosságát előtök nyilván kifejezze. Az ő személyes képessége, értelmi, erkölcsi és vallásos értéke, lelkiismeretessége és buzgósága, nem pedig valamely titokszerű czeremonia vagy erő az, mi által a pap az egyházat építi és világosítja. Mi köze ahoz az ő kirendeltetése e vagy ama módjának, ha munkájának isteni félelemmel neki adja magát? Mi köze ahoz annak, hogy ki tette kezeit reá, hogy fehér inggel, vagy gyapju felöltönnyel áll fel a szószékbe? Én nem azért megyek templomba, hogy a kéz vagy ruha által épüljek, hanem hogy egy felvilágosult és kegyes tanítónak lélekre ható és szivhez szóló beszédében gyönyörködjem; nem várok ott semmi ellenállhatlan, legyőző hatást, hanem csak olyant, a mely az én tulajdon szabad akaratom és gondolatom által lesz hatályossá. Én azért megyek oda, hogy az igazról meggyőződjem és a jó iránt szeretetre buzduljak; és a ki engem ebben a czélomban megsegít, jó pap az. akármely iskolából, consistoriumból vagy egyházi testületből levő ember. Az ilyen a maga elhivatását telkében hordozza. Ne mondjátok, hogy papságának nincs érvénye, mivel Róma vagy Genf, vagy Lambek vagy Andover, vagy Princeton nem illette őt kezével. Hogyan? Nem nyitotta ő fel szememet hogy lássak, s nem ébresztette-e fel lelkiismeretemet, hogy bűnös voltomat megismerjem? Nem égett szivem, midőn őt hall-

gattam és nem adtam-e alája magamat Istennek új alázattal és új szeretettel? Nem voltam-e meghatva az ő intései és megennyhitve az ő szeretettől sugárzó beszédje által? Nem tanított-e meg arra, hogy tagadjam meg magam, győzzem le a világot és még ellenségemmel is jót tegyek? És ha ezeket tette, még sincs az ő papságának érvénye? Mi egyéb érvénye lehet mint ez? Ha egy jó lelki ember vizet ad, midőn engem szomjuság epezt, és én iván a nyújtott vizből, megfrissülök: mondhatom-e azt, hogy mivel a korsót nem vásárolta valamely szabadalmazott boltból és a vizet nem merítette valamely régi forrásból, ennél fogva az ő szivessége nem érvényes, és én éppen olyan szomjas és gyenge vagyok, mint előbb? Mit tehet egyebet a püspöki süveges vagy tiarás pap is, mint hogy az Isten igazságáról tett bölcs és megható nyilatkozatai által engem kegyesebb és nemesb emberré lenni segít? Ha lelkemet felserkenti, mindegy, akárki legyen az; és ha ezt nem teszi, az egyház felavatása, jöjjön az a magas vagy alanti, az orthodox vagy eretnek egyháztól, mind semmit ér. A beteg ember, ha egészségét visszakapta, nem sokat bajlódik azzal, hogy orvosa parókát vagy barátsüveget visel-e, hogy oklevelét Párisból avagy Londonból kapta-e: éppen így az újjászületett emberre nézve is nagyon kicsiny jelentősége van annak, hogy hol vagy minő közvetítés útján lett a szentlélek temploma.

Ezek szerint az olyan pap, a kinek erőt saját értelmi, erkölcsi és vallásos becse kölcsönöz, egyike az igaz és éltető egyház főelemeinek. Az ilyen ember igazi egyházat teremt maga körül, s itt tanuljuk meg azt, hogy egy keresztény község miért köteles mindent megtenni, a mi papjának derékségét, nemes érzését és lelki erélyességét előmozdítja, s eltávolítani mindent, a mi azt gátolhatná. Különösen szabadságot kell hogy hagyjon papjának s ne terhelje egyéb megszorítással, mint a mi rá nézve a kötelességérzetből önként foly. Az ő tiszte saját felfogása szerint előadni az Isten igazságát s bátorsággal kell bírnia, hogy azt őszintén és egyszerűen előadja. A maga lelkiismeretét kell követnie, nem a másét. Elfogulatlan, bátor lélek nélkül hogyan ostromozhatja a felmerülő tévedést? Jobb hogy hallgasson, mint hogy meggyőződése ellenére beszéljen. Jobb a szószerket ledönteni, mint azt szabadságától megfosztani. Az „utasítások” tanának czélszerűsége még a politikában is nagyon kétes;

de hogy a gyülekezet adjon a maga papjának utasításokat, azt már egyhangulag elítélhetjük. A mely lelkitanító arra van kényszerítve, hogy saját meggyőződését elnyomja, hasztalanná lesz a népre nézve, meg van fosztva erejétől, elveszti önbecsérzetét, saját lelkiismerete előtt is lesülyed, és kötelezve kell magát éreznie arra, hogy a tanítással felhagyjon. Ha becsületes, igazlelkű és tiszta, méltó a bizalomra, méltó hogy pap legyen: ugy joga van a szabadsághoz, és a midőn ezt lelkiismeretesen használja, bár tégedjen nézetében, s aggodalmat okozzon is igazságot kedvelő hallvatóinak, mégis becsülésre méltó. Valóban kevés vallásos társulat van, a hol a papot szándékosan rabszolgává akarnák tenni. Sokan éppen abban hibáznak, hogy magokat lelkipásztoraiknak egészen alája vetik és tanításait vakon elfogadják. Mások megint tudván, hogy papjok életmódja az ő kezökben van, meg várják tőle, hogy ismert előítéleteik s nézetmódjaik irányában kiméletes legyen, a mit, ha nem is lehet éppen szolgáliságnak tekinteni, nagyban akadályozza az igazságnak azt a nyílt és szilárd hirdetését, a melytől függ főleg a papi munkásság sikere.

Megemlítém legelső feltételét az egyház lehetőleg áldásos működésének; s ez papjának nemes, emelkedett szelleme. A második feltétel az egyháztagok lelki érzületében keresendő. Ez, valamint az előbbi, az emberi természetnél fogva alkalmas arra, hogy tisztító és megszentelő befolyást gyakoroljon. Krisztus célja nem az volt, hogy az egyházra csupán a papok gyakoroljanak életető befolyást, hanem hogy a tagok is építsék egymást kölcsönösen. Ezért olvassuk, hogy az ő lelki országában „minden tag, minden rész munkálkodásra van hivatva.” Az isteni tiszteletre azért gyűlünk össze, hogy szív szivre hasson; hogy az áhítatosság közben a kegyesség buzgóbb érzelme hevitse át keblünket; hogy figyelmebben hallgassuk az Isten igéjét, látván, hogy körülöttünk még sok lélek enyhíti abból szomját; hogy saját jóra való elhatározásunk erőt nyerjen attól a meggyőződéstől, hogy embertársainkban is hasonló kegyes elhatározások támadnak. E rokonérzésre van az egyház rendelve, és gyakran ebben találjuk fellelegnemesebb befolyását. Elöttem annak az egyháznak van legtöbb sikere, a melyben a keresztény szeretet nyilatkozatait látom a körülöttem levőkben; a melyben mindenfelől meleg szivek dobognak; a melyben a mély csend a lélek elmerüléséről szól; a melyben oly ember-

társakkal találkozom, a kiknek az életben nyilvánuló kegyessége is meghatott. Egy tündöklő arczról sugárzó tekintet, egy mélyen megindult szívből feltörő énekhang, meglehet, hogy jótékonyabban hat reám, mint a beszéd. Én jól érzem magam az áhitat helyén akkor is, midőn egy hang sincs benne; és nem csodálkozom a quakereken, a kik azt állítják, hogy ők néma gyűléseikben a legszorosabban egyesülve vannak, nemcsak az Istennel, hanem egymással is. Az ember nem csak beszéd által közlekedik embertársával. Semmi sem beszél oly ékesen, mint egy gyülekezet mély hallgatása. Egy pillantás és mély sohaj néha inkább megérteti velünk embertársunk lelki állapotát, mint egy kötet szó. Azok között, a kik együttéreznek, van a közösségnek egy finomabb neme, mint a szabadkőmivesség. Mily megható, vonzó a kegyes érzés! Másfelől mily visszataszító, mily leverő egy oly sokaság, a mely érzés nélkül gyűl össze, a melynek tagjai a tisztelet és szeretet érzelmei nélkül mennek az Isten házába, a kik úgy jártatják körül egymáson szemeket, mintha csuda látni gyűltek volna össze; a kiknek izgatottsága könnyen felzavarodható kedélyállapotot árul el; a kiknek arczvonásain nem a megfontoló és komoly, hanem a kicsapongó és tétovázó ész tükrözik! A hely szentsége ezt a közönyt még kirivóbbá teszi. A földön nincs nagyobb guny, mint egy áhitatosság nélküli egyház. Mit ér nekem, hogy valamely pompás templom bár mily magasztos ünnepélyekkel van is az Isten tiszteletére felavatva, s hogy oly papok szentelték fel, a kik származásukat az apostolokra viszik, ha látom, hogy abba áhitatosság nélküli, világias érzelmű emberek gyűlnek össze? Ez előttem nem egyház. Én nem azért megyek a templomba, hogy emberi testtel, hanem lelkekkel találkozzam ott; és ha egy felsőházban találok is őket, mint a hol az első tanítványok összegyűltek, vagy egy kunyhóban, vagy az utcán, én ott megtaláltam az én egyházamat. Itt van az igaz oltár, a kedves áldozat, a valódi papság. Mindezeket én a megszentelt lelkekben találok fel.

Igaz keresztények megszentelik, megdicsőítik azt a helyet, a hová isteni tiszteletre összegyűlnek. Ezekben a Krisztus inkább jelen van és magasabb értelemben nyilatkozik, mint ha a testi szemeknek jelennék meg. Hajlandók vagyunk ugyan arra, hogy másként gondolkozzunk. Ha egy olyan helyet találnánk az isteni tiszteletre, a melyből oly dicsőség sugároz-

nék ki, mint a milyen volt Jézusé a hegyen megdicsőülése alkalmával, mint tódulnánk oda, mint választott helyre a földön! mennyire tisztelnők ezt a helyet, mint kiválóan az ő egyházát! De van Krisztusnak ennél sokkal felségesebb jelenléte. Ez Krisztusnak megtestesülése az ő tanítványai lelkében. A Krisztus testi jelenléte nem alkot egyházat. Jelen volt ő Jeruzsálem népes utczáin, jelen a synagogákban és templomokban; de ezek nem valának egyházak. Az ő szellemének, az ő igazságának, az ő képének, isteni szeretetének az emberek lelkében való jelenléte, az a mi vonzza és egyesíti az embereket egy élő testté. Tegyétek fel, hogy egy olyan helyre gyűlnénk össze, a mely minden képzelhető szertartással fel van szentelve, de a Krisztus szelleméből semmi sincs bennünk: ez a hely minden formaságival együtt a sátán synagogája s nem Krisztus egyháza. Ismétlem, hogy az egyedüli egyházi kapocs az emberi szívekben élő Krisztus. A katolikusok, hogy az idvezítő jelenlétét érzékitsék, festményekkel ékesítik fel templomaikat, a melyek Krisztus élete és halála legmeghatóbb jelenlétét tüntetik előnkbe; és ha nem jöttek volna arra, hogy ezeket a képeket is imádni kell, semmi kifogásom sem lenne ellenök. Egyébaránt van a Krisztusnak találóbb képe, mint az, a melyet a művészek festettek vagy rajzoltak. Ez az ő igaz tanítványának szívében van. Az igaz tanítvány feljülmulja Raphaelt és Michae! Angelot. Ezek képzelet után rajzolták le Krisztus arcát, melynek a legjobb esetben is kevés hasonlósága lehetett az ő szelid jóságú és fenséges alaku arczulatához, a mely Judéát bejárta. De az a tanítvány, a ki igazán magáévá teszi a Krisztus önzéstelenségét, tisztaságát, Isten iránti engedelmességét és mindent feláldozó szeretetét, nem képzelődésen alapuló képet, hanem lelkének való és isteni kinyomatát, az ő arczán sugárzó, beszédében viszhangzó szellemét állítja előnkbe, a mi neki mint Isten fiának dicsőségét bizonyítja. Az a legigazabb egyház, a melyben legfőbb mértékben megvan a mi Urunknak eme szellemi jelenléte, Jézus maga kinyilatkoztatása az ő követőiben. Ez az egyház, a mely leginkább elősegíti erkölcsi életünket mindazon külső intézmények között, a melyek e tekintetben nekünk szolgálatot tehetnek.

Szólottam e szerint az élő és éltető egyház két fő eleméről: a tiszta és nemes lelkű papról és a Krisztus hű követőiről. Eddigi

megjegyzéseimben különösen oly e g y h á z a k lebegtek szemeink előtt, a melyek bizonyos felekezeti számára vannak szervezve, és említettem, hogy ezek csak annyiban fontosak, a mennyiben a keresztényi szentséget is elősegítik. De van egy nagyobb egyház is, a melyre most figyelmeteket felhívom; és a melynek vizsgálása éppen az én állításomat fogja megerősíteni, t. i. hogy az egyházban csak az igaz szentség, az Isten és emberek iránti önzetlen szeretet az egyedüli lényeges dolog. Van egy nagyobb egyház a felekezetiéknél, bármily szélesen kiterjedett legyen ezek közül egyik vagy másik: az a valóban katholikus vagy egyetemes egyház, a mely az egész széles földön el van terjedve, és a mely egy a mennyei egyházzal. Hogy Krisztus és minden követői egy testet, egy egészet formálnak, ezt az új testamentom számos helyen tanítja. Emlékeztek az ő utolsó könyörgésére: „hogy egyek legyenek, mint ő és az atya egyek.“ Ebbe az egyházba mindazok bevétegetnek, a kiknek részök van a Krisztus szellemében. Ez az egyház nem kérdezi: ki keresztelt meg, kitől kaptunk utlevelet, miféle jelvényt viselünk. Aki a „szent lélekkel meg van keresztelve,“ nyitva találja annak ajtóit. Ezen egyházban egyesülve vannak mindazok, a kiket különböző név választott el vagy választ el még most is egymástól. Itt nem halunk semmit görög, római s angol, hanem csak Krisztus egyházáról. Barátim, ez nem valamely képzelt egyesülés. Midőn az írárok erről szólanak, nem szónokias képzeményt, hanem a legszárazabb igazságot adják előnkbe. A keresztény erénynek minden őszinte bajtársai lényegileg egyek.

Az őket átható szellemben oly egyesítő erő van, a minő semmi más közelemben nincs. Legyenek bár az oczeán által elválasztva egymástól, mégis erős és felbonthatatlan rokonszenv van közöttük. Egy szellemdus és ihletett keresztény tiszta, erőteljes gondolatja az egész földet bejárja és más égöv alatt is rokon szívekre talál. Egy olyan férfiú szava például, mint Fenelon, annyi milliók lelkében viszhangzik. Nincsen-e ezeknek ugyanazon egyházok? Öröm repes szivemben oly nevek említésére, a kik évekkel ezelőtt éltek. Minket az évek sem választanak el egymástól. Még inkább tiszteltem őket azért, mert régiek. Nem vagyunk-e mindnyújan egy test? Ez az egyesülés nem valódi-e? Az egyházat nem ugyanazon egy templomba való összejövetel alkotja. Tegyük fel,

hogy valamelyik templomban oly közel ülök egy embertársamhoz, hogy egymással érintkezünk; azonban nincs közöttünk semmi közös érzés, ellenkezőleg ő ábrándnak tartja azt az igazságot, a miért én lelkesülök, s gyengeségnek vagy rajongásnak nevezi azt a buzgóságot, a melyet én tiszttelek. Mily távol állunk mi egymástól ekkor, habár látszólag oly közel vagyunk is! Mi különböző világokhoz tartozunk! Mennyivel közelebb vagyok én teszem egy más földrészen levő tiszta és nemes lelkű emberhez, a kinek szavai lelkembe nyomultak, kinek erénye engem is hasonló erényre buzdított, és a kinek tiszta, szent eszméi átjárják keblemet, mialatt a templomban könyörgök. Ezek közül melyikkel van nekem közös egyházam?

Ne mondjátok nekem, hogy én a képzelődésnek adom át magamat, midőn azt állítom, hogy távollevő keresztények, sőt a keresztények mindnyájan egy testet, egy egyházat alkotnak, a mennyiben ugyanazon szeretet és isteni félelem heviti keblöket. Semmi sem lehet valódibb, mint ez a szellemi egyesülés. Van egy nagy, mindenkit magában foglaló egyház; és ha keresztény vagyok, ahhoz tartozom, engem abból senki ki nem zárhat. Kizárhattok engem a ti római, püspöki és kálvinista egyházatokból azon hiányoknál fogva, a melyeket az én hitemben vagy felekezetemben gyanítottok, és én nem bánom, zárjatok ki. De a Krisztus nagy egyházából ki nem tilthattok. Ki választ el engem olyan férfaktól, mint Fenelon, Pascal, Boromeo, Leighton érsek, Jeremy Taylor és John Howard? Ki szakíthatja el a szellemi köteléket köztem és köztök? Nem kedvesek-e ők nekem? Az ő szellemök irataikból és életökből nem hat-e át az én lelkemre? Nem részei ők az én lényemnek? Nem vagyok-e én más ember, mint a minő lettem volna, ha ezek és más hasonló szellemek nem lettek volna befolyással reám? Van-e hatalma egy zsinatnak vagy conclavénak vagy valamennyi egyházi testületnek e földön, hogy elválasszon engem tőlök? Én gondolkozásom és szívonzalmam által vagyok hozzájuk kötve, s el lehet-e ezt fojtani egy pápai bulla, vagy egy concilium kirekesztése által? A lélek könnyedén széttöri ezeket a korlátokat, ezeket a pókhálókat, és a jó és nagy emberekkel egyesül; és ha ezek szellemét bírja, vajjon eltaszítják-e azt maguktól ezek a nagyok és jók, legyenek élők avagy halottak, csupán csak azért, mert nem soroztatta be magát ebbe vagy abba

az egyházba? Egy tiszta lélek szabad. Az egyházhoz, a tiszták családjához tartozik mindenütt a világon. Az erény nincs helyhez kötve. Nem azért tiszteletre méltó, mivel ebben vagy abban a községben jött világra, hanem saját független, örökös szépségeért. Ez az egyetemes egyház köteléke. Eből senkit se lehet kizárni, hacsak maga-magát nem zárja ki az ember az által, hogy szívében a jóságot meghalni engedi. A kirekesztésnek minden ítéletei hiábavalók, ha mi magunk nem szakítjuk el kebelünkben az erkölcsi tisztaság kötelékét, mely minden kegyes lelkekkel köt össze.

Én a római katolikus egyházat nagyra becsülöm azért, mivel az egyetemes egyház eszméjéhez ragaszkodik, jóllehet ezt az eszmét nagyon elferdítette és lealázta. A katolikus név egyetemes, közönségest jelent. Vajha megértette volna e nevet bitorló egyház a valót! Mindazáltal a romanismus tett valamit arra, hogy tagjainak fogalma legyen ama nagy szellemi község vagy egyházzal való egybeköttetésökről, a mely minden időben létezett, és minden országban el volt terjedve. Megőrzi a nagy és kegyes emberek emlékét, a kik készek voltak küzdeni és szenvedni a vallásért, megadja a tiszteletet a hit hőseinek őket az égbe a boldog szentek közé sorozza, legendáikat népszerűsíti és képeikben, a melyek által a genius tetteiket megörökítette, csaknem élve állítja őket szemeink elé. Ezt tévén Róma igenis tévedésbe esett. Hős tetteket kovácsolt e szellemi egyének számára és imádás tárgyaivá tette őket. Hanem tett jót is. Felébresztette tagjaiban a mult idők legnemesebb és legszentebb embereivel való benső viszony érzetét. Szivreható, gyakran megszentelő kötelék fűzi össze a mai római katolikusokat a martyrokkal, hitbajnokokkal és egy sereg emberrel, a kiknek kitünő kegyessége, lángesze és tudományossága halhatatlan hirt szerzett számokra. Nem csekély értékű így kiszélesbitni az emberek eszméit és rokonzelmeit, így felébreszteni bennök a letűnt nagyságok iránti tiszteletet, s értésökre adni minden kor nagy szellemeivel való összeköttetésöket. A catholicismusnak ez a vonása érdekelt engem leginkább, midőn katolikus országokban jártam. Az oltári szolgálat meg nem indított, sőt még elszomorított. De a midőn szemeimet a falon levő festvényekre fordítottam, a melyek előmbe állították a mult idők szent embereit, a kiket áldozatkészségök vesz-

tőhelyre vitt, a kik törhetlen bátorsággal és mennyei reménynyel szenvedték el a legkinosabb halál fájdalmait az igazságért, ilyenkor mindig meghatottan állottam és éreztem, hogy jobbá lettem. Az áldozó pap hangját nem hallottam; de ezek a szent halottak beszéltek szívemnek, és éreztem olykor, hogy egy vasárnapi órát éppen oly haszonnal tölténék el ebben a gyülekezetben, mint egy protestans templomban. Ezek a szentek előttem soha sem úgy tűntek fel, mint római katolikusok. Én soha sem kötöttem össze őket valamely felekezeti egyházzal. Előttem ők élő és tiszteletre méltó tanúi voltak Krisztusnak, a vallás erejének, az emberi lélek nagyságának. Láttam ebből, hogy mit ki tud állani az ember az igazságért, mennyire feljül emelkedhetik önmagán, mily valódi hatalom az Isten és egy jövő élet eszméje. Az elköltözött jók iránti eme benső tisztelet éreznem engedte, hogy én az egyetemes egyház tagja vagyok. Nem volt szükségem sem pápára, sem papra, hogy velök egyesüljek. Szívem a szellemi rokonság élő bizonyosága volt. Nem kívánatos-e, hogy egyházaink megtanítsanak minket, mi módon lehetünk Krisztus testével egyességben? Nem törné-e ez meg a felekezeti lánczokat és nem ébresztené-e fel a tiszteletet Krisztus szelleme, a valódi jóság iránt, hármilyen nevű és formájú keresztény társulatokban? Nem elég tudni, hogy mi egyik vagy másik közönség tagjai vagyunk. A kereszténység egyetemes rokonszenv és szeretet. Nem ajánlom, hogy templomainkat megtöltsük a szentek képeivel. Ez a szokás bejön, ha be kell jönie, nem ajánlat, hanem izlésünk és érzelmeink lassankénti megváltozása által. De miért ne lehetne a szószéket alkalmyszerint arra használni, hogy korábbi kitünő tanítványok életét és erényeit előadjuk? Szokásban van beszédeket tartani Péter, János, Pál, Ábrahám, Ésaiás és az ó-testamentum más nagyhirű egyéneinek történetéről; és ezt azért tesszük, mivel nevök a bibliában előfordul. De a jóság semmit sem nyer azon körülmény által, hogy a szentkönyv tudósít arról, valamint nem veszi el igényét a hálás és tiszteletteljes emlékezetre azért, ha abban nincs is béjegyezve. Az erkölcsi nagyság nem halt ki az apostolokkal. Az ő életöket feljegyezték egyebek mellett azon okból, hogy erényeik a jövő időre is fennmaradjanak, és hogy támadjanak emberek, a kik éppen oly méltó helyet foglaljanak el a szentté-avatottak között, mint az apostolok. Én azt

óhajtom, hogy a külön felekezeti egyházakba való zárkózás helyett tanuljuk meg úgy tekinteni magunkat, mint egy nagy szellemi község tagjait, mint örökösait és követőit a keresztény bajnokok ama nemes seregének, a mely előttünk élt. De szívünknek, lelkünknek jól esik e nagyszerű egybeköttetés öntudata. Ez a hajlam nyilatkozik a hazaszeretet érzelmében és abban, hogy az emberek szeretik nagy vallási felekezetekhez tartozni. De valódi, legnemesb örömét lelkünknek az egyetemes egyházzal, a földön és égben élő szentek megszámlálhatlan sokaságával való élő és állandó összeköttetés mély érzése teszi. Ezzel az egyházzal soha sem fogjuk az erényt helyettesíteni.

Szóltam a róm. katolikus egyházzal. Leginkább azért hibáztatom ezt az egyházat, mert azon tévedésbe esett, a mit fejtegetésemben kimutatni igyekeztem t. i., hogy az egyházi intézményeknek babonás fontosságot tulajdonított, hogy ezeket többre becsüli, mint a Krisztus szellemét és a benső szentséget. Más hibái kevésbé fontosak. Én nem ütközöm meg azon, hogy a római egy darab kenyeret vagy ostyát, a mely felett a pap egynéhány varázs ígét mondott, a Jézus Krisztus testének és vérének tartja. Ez a tévedés az emberi könnyen hívőséget és az emberi okosság gyengeségét mutatja ugyan, de én nem látok benne semmi olyant, a mi a vallás lényegével, elveivel összeütközne. De a midőn a római katolikus tovább megy és azt mondja, hogy Isten utálattal tekint mindazokra, a kik a megszentelt ostyában nem látják a Krisztus testét és vérének, és a midőn ezen ostyának valamely felszentelt pap kezéből való elfogadását tartja a Krisztus aklába vezető ajtónak: ekkor már megdöbönt az a tiszteletlenség, a melylyel Istent és az erényt illeti az által, hogy az isteni lényről és a mi erkölcsi természetünkről ily lealázó fogalmat ad és ily kegyetlenül szétszakasztja az emberi és keresztényi testvériség kötelékeit. Mily leverő és iszonyító, hogy egy ember, a ki a kereszténységben nevedett, a vallást egyházi összeköttetésbe, egyházi szertartásokba helyezi és kizárja Isten családjából a legbölcsebbeket és legjobbakat csudán csak azért, mert lelkiismeretök tiltja bizonyos külső rendeleteknek engedelmességet. A szív és élet szentsége nem kedves-e Isten előtt önmagáért, minden papi közvetítés és a megszentelt ostya működése nélkül is?

A római katolikus egyház nagy hibája annak szűk egyházi szelleme, vak felekezetessége, melynélfogva kizárja Isten kegyelméből a kegyes és erényes embereket azért, mert nem hajlandók előirt szabályok szerint enni, inni és könyörögni. A római egyháznak meg kell tanulnia, hogy a mindentudó tekintete előtt csak a benső élet nagy és jó, és hogy mindazok, a kik ezzel dicsekedhetnek, Krisztus testének igazi tagjai. A római egyház minden egyéb, csak az nem, a mire igényt tart t. i. közönséges, egyetemes egyház. Én nagyobb katolikus vagyok, mint hogy a katolikus egyház korlátai között maradhassak.

Én az egyetemes egyházhoz tartozom, engem ettől semmi sem választ el. Azonban a felekezeti egyházaknak sem vagyok ellensége. A világ mostani állásában talán jobb, hogy együtt tartsanak isteni tiszteletet azok, a kiket ugyanazon hittani nézetek egyesítenek; és az ellen sem teszek ellenvetést, hogy több ilyen egyházak egy társulatban egyesüljenek, feltéve, hogy minden felekezeti szellemet és szűkkeblőséget lelkiismeretesen és óvatosan elkerülnek. A kereszténység különböző egyházaira nem tekintek ellenséges indulattal. Kifejeztem Róma felekezeti szelleme iránti ellenszenvemet; de ebben is, mint minden más egyházban, az egyének jobbak, mint hitvallásuk, és mindentévely és korlátolt szellem mellett is azok kitünő keresztényeket képesek nevelni. Az, hogy az emberből ezer meg ezer rossz befolyás mellett is jó ember válik, egyik jele az emberi természet jóra törekvésének. A római egyházat nagy nevek ékesítik. Sötét zárdáit gyakran ragyogóvá tette az isteni és emberi szeretet heve. Szent Lajossa, Fenelonja, Massillonja és Cheverusa; missionariusai, a kik a kereszténységet a föld minden részeibe elvitték; a kegyes nénék, a kik annyi reménytelen inségnek nyújtottak vigaszt és annyi fájdalmat megennyhitettek, nem azt mutatják-e mindezek, hogy a római egyházban is feltalálható az Isten lelke? Más egyházak is, mennyire dicsekedhetnek ezzel! Az angol egyházban Latimer, Hooker, Barrow, Leighton, Berkely és Heber; a kalvinista dissenter egyházban Baxter, Howe, Watts, Doddridge és Hall; a quakerek egyházában Fox György, Penn Vilmós, Barclay R.; az antitrinitariusok egyházában Milton, Locke, Clarke, Price és Priestley neveivel találkozunk. E neveket ismételve, szívünk önként

nemesül. Ezek jó illattal árasztják el az egész légkört. Magukhoz emelik egész nemünket. A mely egyházaknak ők oszlopai vagy fő-ékei voltak, azokkal én sokban rokonszenvezek; azt sem hibázatom, ha mi ezekhez vagy más egyházakhoz csatlakozunk, a melyeknek tanait mi elfogadjuk, feltéve, hogy ezáltal nem akarjuk elkülöníteni magunkat az egyetemes egyháztól. E ponton nem lehetünk eléggé szigorúak. Kerüljük a felekezetiességet, mint pokoli szellemet. Irtózzunk a gondolattól, hogy Istent egy felekezet korláta közé lehet zárni. Ne gondoljuk, hogy egy ember jobb azért, mert a mi egyházunkhoz tartozik, a másik pedig rosszabb azért, mert máshoz tartozik. Örvendjünk a jónak, habár a legellenségesebb felekezetben találkozunk vele. A Krisztus szelleme egyformán kedves kell hogy legyen előttünk, bárhol nyilatkozzék. Isten szeretetét és az ő szent lelkét egy pártnak vagy felekezetnek tulajdonítani, az Isten országa alaptörvénye elleni bűn, megrontása a Krisztus egyetemes egyházával való viszonynak, a mi pedig legfőbb segédeszközünk a tökéletesedésre.

A mi előttem az egyházat illetőleg legfontosabbnak látszik, mind azt már előadtam. A szentírásból nem sokat idéztem, mivel sem ez, sem más hasonló vitás kérdésre egy beszéd szűk keretében nem lehet minden oda tartozó helyet idézni. Én nézetemet arra fektettem, a mi legfontosabb, a szentírás általános elveire, a keresztény vallás szellemére, a Krisztus tanításainak őszvegére és lényegére, a melyből nyilván van, hogy a benső szentség, vagy jószág, vagy önzetlen szeretet mindenekben minden. Arra sincs időm, hogy terjedelmesen megvizsgáljam azokat az érveket vagy bizonyítékokat, a melyek által ez vagy amaz egyház az egyedüli igaz egyháznak tartja magát, és a melyek által ki akarja mutatni azon egyházba való áttérés szükségességét. Mindazáltal nem kerülhetem el, hogy erre nézve egy pár megjegyzést ne tegyek.

Azon egyházak, a melyek a kizárásra igényt tartanak, a legfőbb erősségeket erre nézve a keresztény történelemből és irodalomból meritik, más szókkal, a keresztény hit első korszakából való hagyományokból és a legrégibb szent atyák irataiból. Ezen erősségeket egy nagyon egyszerű megjegyzéssel meg lehet dönteni, azzal t. i., hogy azokat a keresztények nagy része

nem érti. Mily kevesen vannak a mi gyülekezeteinkben, a kik képesek az egyháztörténelmet birálatilag tanulmányozni, vagy a görög és latin egyházi atyák foliansaival elbánni. És ha már a kereszténység áldásaiban résztvenni nem lehet másként, mint valamely különös egyházhoz való csatlakozás által: ugyan fel lehet-e tenni azt, hogy ennek az egyháznak felfedezésére oly tudományossággal kell bírnia az embernek, a mi a nagy tömegetől merőben meg van tagadva? Nem világolna-e egy ilyen egyház a nap tündöklő fényével? A letűnt korszakok tökélytelen hagyományai, vagy egy sereg régi író inkább szónoklat, mint józan ítélet tekintetéből érdekes irományai közé kellene-e annak elrejtve lenni? A tanult emberek nem értenek egyet e hagyományok hitelességére nézve: hogyan magyarázza meg azokat a hívők nagy serege? Vajjon a szent irás nem lenne-e képes egyszerű, biztos szabályok által vezérelni minket az egyedül igaz egyházhoz, ha ez utóbbinak eltévesztése halál volna? Az én lelkemre ennek az erősségnek a megmutatásához hasonló ereje van.

Tovább megyek s egy más módot emlitek meg, a melylyel egyik vagy másik egyház támogatni szokta az ő Isten előtti kedvessége iránti kizárólagos igényét. Ez a szentírás képes kifejezéseinek helytelen alkalmazása. Mivel az egyház mint egy test, szólótó, vagy templom említettik, ebből a theologusok azon következtetést huzták ki, hogy minden embereknek egyetlen külső szervezetbe kell egyesülniök. De a képletekre fektetett tannak kevés becse van. A ferdeség minden nemei szentesítést találhatnak a képleges kifejezésekben, ha azokat korlátolt eszű, prózai, hideg szívű emberek magyarázzák. A beszédnek azon szép formáival, melyekre hivatkoztam, azért él a szentírás, hogy kifejezze azt a benső és gyöngéd egyesületet, a melynek szükségképp állani kell egy oly vallás mivelt és őszinte követői között, mint a minő a Krisztus vallása, a melynek lelke és életlehellete a szeretet, a mely Krisztusban felmutatja nekünk az emberszeretet tökéletességét, és a mely felhiv, hogy igyunk szellemileg mi is abból az önfeláldozás véréből, a mely az egész emberi nemért kiontatott. Mennyivel fenségesebb egy ily vallás által képzett szív és lélek-egyesület minden szertartásokhoz és külsőségekhez kötött szövetkezésnél! Mégis a földi gondolkozás ez utolsót vonta ki az

írásokból s annak az első felett előnyt adott. Nem tanította-e maga Pál, hogy a tökéletességnek egy kötele van: a szeretet? (Kolos 3, 14.) Nem tanította-e Krisztus, hogy a jegy, melyről az ő tanítványait megismerik: a szeretet? (Ján. 13, 35.) Nem ez-e az igaz egyház záloga, a Krisztus igaz testének élete? S nincs-e minden nevü és formáju, ezen szeretet által ihletett tanítvány elválaszthatlanul belefoglalva a keresztény egyesületbe?

Azok, a kik szükségesnek tartják, a mint nevezni szokták, az igaz egyházzal való összeköttetést, felhozzák néha, hogy Istennek joga van a maga áldásait olyan módon és olyan csatornákon át közölni, a mint neki tetszik; hogyha ő célszerűnek tartja a maga szent lelkét egy bizonyos papi rend vagy bizonyos egyházi cselekvények által közölni velünk, mi kénytelenek vagyunk ez adományát a kijelölt uton keresni; és ha Isten a szent lélek kiosztásának ezt a módját választotta, jogosan cselekszik, ha megtagadja azoktól, a kik az ő rendeletével ellenkezni akarnak. Erre azt felelem, hogy nincs oly tiszteletlen ember, a ki tagadni merné a végetlen atya azon jogát, melyszerint a maga áldásait azon az uton oszthatja, a mi neki bölcseségénél és szereteténél fogva leginkább tetszik. De vajjon nem észszerű-e megvárni az Istentől, hogy erre nézve ő oly utakat és módokat választ, a melyek az ő tökéletességével megegyeznek? S nem kell-e tartózkodnunk olyant tenni fel róla, a mi hozzá illetlen lenne? Tegyük fel — például — hogy valaki azt mondaná nekem: a végetlen atya elhatározta olyanokat részeltetni a maga szent lelkéből, a kik a tengerben örömet és gyakran megferegednek? Kérdem, nem kell-e megvizsgálnom az isteni felséghez és az ő jóságához oly feltűnően illetlen kívánat igaz és kétségbevonhatlan bizonyítékait, mielőtt annak engedelmeskedném? A felhozott eset nagy gyanura ad okot. Hogy a végetlen atya, a ki az emberi lélekben, mely előtte kimondhatatlan drága, mindig jelen van, a ki azért teremtette azt, hogy vele közlekedjék és öröme telik abban, ha azt a maga kegyelmében részeltetheti, hogy ez a lény a tengeri fürdést tegye a vele való szellemi közlekedés feltételévé, oly valószínűtlen, hogy igazolására a legerősebb bizonyítékokat kell követelnem. És éppen e nehézségbe ütközöm ama tanra nézve, hogy Isten azokra önti ki a maga szent lelkét, a kik bizonyos kiváltságolt

papok kezeiből veszik a kenyeret és bort, vagy a testet és vért, azok által kereszteltetnek meg, vagy azoknak ajka által áldatnak meg. Isten hatalmának és szeretetének legdicsőbb nyilatkozata, hogy a halhatatlan lélekre, felvilágosító, megelevenítő és tisztító befolyással bír. Azt képzelni már, hogy ezek bizonyos szavak, jelek vagy külső czeremoniák segélyével szállnak lelkünkbe, melyeket egy gyarló embertársunk szolgáltat ki nekünk, és ezek nélkül azokat megnyerni sem lehet: az Isten bölcsesége és jósága legnagyobb megsértésének látszik; úgy tetszik, mintha ezáltal az ő tiszta és végetlen trónját lealáznók, az ő munkásságának önkényes korlátokat akarnánk szabni s őt is a hamis istenek formájában kívánnók tisztelni. Az irások azt tanítják, hogy „Isten irgalmas az alázatoshoz és szent lelkét adja mindazoknak, a kik azt kérik.“ Ez az isteni közlekedés nagy törvénye s bölcsességét beláthatjuk abból, hogy az isteni segílyt szomjazó lélek legkészebb azt helyesen használni. Aztán lehet-e azt hinni, hogy a bünbánó, szomjazó lélek könyörgésének és epedésének még a pap külső közbenjárására is szüksége volna? s e nélkül azok nem hatnak a mindenütt jelenvaló és mindeneket szerető atya füleibe? Az én lelkem visszaretten ettől a tantól, mint a mely Istenhez méltatlan s világos bizonyítékok nélkül nem is fogadhatom el. És e tekintetben többre van szükségem, mint képletek, hasonlatok vagy logikai következtetésekre: nekem határozott isteni bizonyíték kell, s hol találunk ilyen? Nem tudjuk-e, hogy ezer meg millió keresztény, a kiknek élete és halála az ő hitöknek kinyomata volt, ama tant, sem az irásokban, sem egyebütt nem találták meg. És lehet-e azt hinni, hogy ezen embereknek az istenséggel való szellemi közlekedése kárba ment volna, vagy gyengébb lett volna azért, mivel távol tartották magokat oly szertartásoktól, melyeket az ő lelkiismeretökben nem tudtak isteni intézményeknek tartani? Hogy egy ily észellenes és fonák tan gyökeret verjen oly emberek lelkében, a kik az új testamentum olvasására elégséges készüllettel bírtak, lehetetlennek látszanék, ha a történelem nem tanítaná, hogy ezt a tant nem csak hitték, hanem a legkeserűbb türelmetlenség és a legvéresebb üldözések alapjává tették az emberek.

Ama tételnek, hogy az isteni akarat végzésénél fogva az ő kegyelme vagy szent lelke bizonyos szertartások következté-

ben ömlik ki azokra, a kik bizonyos egyházhoz tartoznak, és hogy azon kívül abból senki nem részeltethetik, nincs semmi alapja sem a szentírásban, sem a józan okosságban. Az egyház, a mint előbb is mondtam, nem valamely önkényes intézmény; nem alapszik emberi akaraton, hanem rendelve van azért, mert nagyon hasznos szolgálatot tehet a szellemi tökéletesedés érdekében, a mi a kereszténység végcélja. Megfelel természetünknek. Oly egyesülése ez az eszközöknek, befolyásoknak és munkásságoknak, a mely megfelel az okos és erkölcsös lények szükségének. Ennek nincs semmi rokonsága a hamis vallásokban oly közönséges búbajos cselekvényekkel: ennek munkássága érthető és megfogható a legközönségesebb léleknek. Az ebben levő két nagy szertartás, a keresztség és az uri szent vacsora nem bírnak semmi varázserővel. A keresztség és uri szent vacsora, ha eltávolítjuk azon tévedéseket és babonákat, a melyek régidő óta ezekhez tapadtak és a mint kell, mély érzéssel és ünnepélyes hangulattal szolgáltatjuk ki, alkalmas eszközök arra, hogy lelkünkkel nagy igazságokat közöljenek, szivünket megindítsák és éppen e végre vannak azok rendelve. Az egyház főrendeltetése a szentség előmozdítása az emberek között, és a midőn ezt megteszi, bevégezte munkáját és nagyobb sem az égen, sem a földön nem tehet. Azon pillanatban, hogy ezen igazság előtt szemet hunyunk és az egyházzól azt képzeljük, hogy annak ereje külső formásokban áll, a melyek csak egy kiváltságos osztálynak, a papságnak kezében vannak letéve, az árnyék és babona régiójába jutottunk; ekkor nincs alap, a melyre rálépünk, nincs világosság, a mely vezéreljen. Ez a titokszerű hatalom, egy néhány felebarátunk kezébe letéve, arra való, hogy a kereszténység tömegébe szolgáló lelket teremtsen, a férfiaságot és önbecsülést meggyengítse és alávesse az értelmet a legferdőbb hitcikkek elfogadására. A vallás elveszti egyszerű fenségét és gépiességgé, formasággá aljasul. A lelkiismeret háborgása lecsillapittatik egy kis bűnbánat által, és az égi boldogság megnyerése a sziv és élet tisztaságán kívül valami egyébben kerestetik. A lelket gyáva rabszolgaságba hajtani nincs biztosabb mód, mint egy szélesen kiterjesztett s szorosan összetartott egyház, a melynek hatalma egy „szent rend” kezeibe van

öszpontosítva, a melynek sikerült elhíttetni a néppel, hogy az ő szertartásai a jövő életre, a lélek örök üdvére vagy kárhozátára is befolyással vannak. Az ily egyháznak kikerülhetetlen káros befolyása a legerősebb bizonyíték isteni eredete ellen.

Nincs vége-hossza azoknak a könyveknek, melyeket ez vagy amaz egyháznak védelmére irtak, a melyek magokat az egyedül igaz egyháznak állítják s kizárólagos igényt tartanak az Isten előtt való kedvességre. De a tudományokban járatlan kereszténynek mindezekre csak egy felelete van. Megtalálja ő azt az új testamentom világos helyeiben és saját szívében. Azt olvassa és azt érzi, hogy a vallás benső élet. Tudja ezt, nem okmányokból, hanem meggyőződésből, lelkének bűnértetéből, akaratjának az isteni akarat alá való rendeléséből, az égi kegyelem bőségéből, a szívet eltöltő bizalomból, és ama szeretetből, melyre felebarátai iránt buzdul. Mondhatja-e aztán az ilyen ember, hogy a kereszténység ígéretei nem tartoznak reá, hogy az Istenhez való járulás tőle meg van tagadva, mivel nem csatlakozott e vagy ama kizáró egyházhoz? Nincs-e számára már biztosítva ez az Istenhez való járulás? Midőn bánatában könyörgött, nem talált-e vigasztalást, és a kísértetek között nem nyert-e erősítést? Nem volt-e közel Istenéhez a magányban szintugy, mint a nagy gyülekezetekben? Van-e, a mi után lelke inkább szomjuhozzék, mint hogy a lehetőleg magáévá tegye az isteni tisztaságot? S kételkedhetik-e az isteni segélynyújtás felől azért, mivel nem képes a szentírásban egyetlen egy parancsot találni, mely azt követelné, hogy ez vagy amaz önmagát dicsőítő egyházhoz csatlakozzék? Mily könnyen kimenekülhet az igaz keresztény a theologusok pókhálójából! Ő szereti és tiszteli az Istent, és e lelki életben már előízét érzi a mennynek, — s vajjon el lehetne-e hát zárni előle az eget egyházi ítéletek által? Ő érezte a Jézus Krisztus keresztjének, feltámadásának és ígéreteinek erejét: van-e hát az emberi kirekesztésnek és bigottságnak oly mélysége vagy magassága, a mely az ő urától elválaszthatná? Ő az igazságért és az emberiségért kész meghalni: hol van az az ember, a ki a maga igaz egyházával való egyesülésében felfuvalkodva ezt mondaná: Én szentebb vagyok mint te? Midőn a különböző felekezetű keresztények iratai vagy a velök való társalgás segélyével szívökbe pillantunk és a kegyesség nagy munkáit, küz-

delmeit és törekvéseit látjuk, nem arról győződünk-e meg, hogy az isteni szellem jelenléte és működése bennök meghatóbb és biztosabb jelekkel bír, mint a külső világ minden öszhangzatában és áldásteljes befolyásában? Mi zárhatná ezt a szellemet valamely helyre vagy felekezetre? Kit nem ragadna inkább öröme, ha azt az igazság, jóság, tisztaság és kegyesség gyümölcseiben szemléli, bárhol találkozék is azokkal? Ki nem üdvöznél ezt, mint az Isten előtt kedves imádók csalhatatlan jelét?

Még egyet azon erősségeket illetőleg, a melyekkel az emberek ez vagy amaz egyház kirekesztési hatalmát támogatják. Ezek folytonosan és szükségkép vesztik erejüket. Az erősségek ereje nagyrészt attól függ, hogy minő értelemmel bírnak azok, a kikkel szemben használtatnak. A mi egyik ember előtt bizonyíték, az a másik előtt még nem bizonyíték. Egyik korszak bizonyosságai néha a legközelebbi előtt már minden bírálaton alul állanak. Az emberek okoskodásai a gyakorlati tárgyak felett nem bírnak merev, logikai menettel, hogy elkülönítve álljanak a lélekben, hanem a legbensőbb összeköttetésben vannak az uralkodó érzésekkel és gondolkozásmóddal. Szóval, egy ember előtt egyedül csak az igazság, a mi megegyezik lelkének általános állapotával, benyomásai összeségével, tapasztalata eredményével, értelmi fejlettségével, s főleg azon mély meggyőzésekkel és hajlamokkal, melyek a jellemet és érzületet alkotják. Már pedig a fejlődő műveltség, az értelmi gyarapodás mindinkább ellene van az egyházi szellemnek s tagadja azt, hogy az egyházi formák lényegesek volnának az idvességre. A mint a világ halad, a formákat hátul hagyja. A mily arányban behatolnak az emberek a dolgok belsejébe, abban az arányban kevesebbet bajlódnak a külsőségekkel. A mily arányban a vallás tiszta valósággá lesz, abban az arányban fárasztóvá lesz ránk nézve minden látványosság. A korszellem haladásával mind több több érett elméjü és szellemi szabadsággal bíró ember támad, a kik az önbecsülést az Isten iránti tisztelettel kötik össze, és a kik szégyen és lealázó érzés nélkül nem rendelhetik alá magokat egy oly egyháznak, a mely a végetlen atya irányában külső, rideg és gépies szertartásokat halmoz össze. Egy keblökben elnémithatlan benső szózat tiltakozik ugyanazon jelek, szavak folytonos ismétlése ellen, mint a mi méltatlan az ő saját

szellemi képzettségökhöz, valamint ahoz a lényhez, a ki az értelem és szív legbensőbb tiszteletét érdemli meg. Tiltakozik ez ellen a bennök levő lélek, mely őket Isten fiaivá teszi. A művelt és emelkedett lélek a közönséges életben egyszerű, természetes és mesterkéletlen módon nyilatkozik; ugyanaz a törekvés, habár gyakran elferdülve, nyilvánul a vallásban is. A kereszténység haladására, a melynek folytonosnak kell lenni, csak egy más elnevezése „az atya lélekben és igazságban való imádásának“, melyet Krisztus az ő küldetése végczéljául jelölt ki; és ez előtt meg nem állhat a hajdankornak egyházi formaságok és szerkezetekhez való babonás ragaszkodása. A vallás e szerint egy folytonosan emelkedő vizárhoz hasonlít, a mely elé a kirekesztést igénylő egyházak újabb meg újabb gátokat kell hogy vessenek, és a mely mindamellett előbb vagy utóbb elmosza azoknak fenhéjazó jogbitorlásait. Mit használ az, hogy ez vagy amaz egyház a maga védelmére egyházi atyákat, hagyományokat és tiszteletre méltó szokásokat használ fel? A kereszténység szelleme erősebb mind azoknál. A vallás hatalmas eszméjének szükségkép győzedelmeskednie kell annak korlátolt és elferdített magyarázatján. Ez okból engem nem nyugtalanítanak a katolikus egyház győzelmének hirei. A kereszténység szelleme erősebb mint a pápák és conciliumok. Annak tiszteletreméltósága és isteni szépsége megszegyenyíti a hierarchia méltóságait és pompáit, és az embereknek mindinkább el kell ismerniök, hogy egyedül a szellem lényeges az idvességre.

Fejtegetéseimből immár könnyen megérthetitek, hogy én miként fogom fel az egyházat és minő fontosságot tulajdonítok annak. A maga valódi eszméjében, vagy úgy tekintve, mint a Krisztus Jézus szellemével biró egyének egyesületét, ezt az egyházat minden társulatok között a legnemesebbnek tartom. A mi közönséges társadalmi egyesületeink e mellett mind szegények. A világi egyesületek alkotásában minket az önérdek, gyönyör vagy dicsvágy vezetnek. Mint az idő és érzés teremtményei magunk fitogatásaért vagy muló élvezetért jövünk össze. A templomban mint Isten gyermekei találkozunk, valami magasabbat és szentebbet ismerünk fel magunkban, mint az állati és testi élet. Ide azért jövünk, hogy szent érzelmekre

gyujtsuk egymás szívét. A templom, a maga valódi eszméjében, a világtól való visszavonulás helye. Itt a szenttel való egyesülésben megerősítjük magunkat a tisztátalanokkal való bajoskodásra. Ide azért jövünk, hogy Istent imádjuk, lelkünket előtte megnyissuk, s őt mint közös atyánkat megismerve elfelejtsünk minden különbséget egymás között s embertársainkat mint testvéreinket öleljük. Ez a szellemi egyesület a szentekkel, kik e földről már elköltöztek és a kik mégis élnek, — a tökéletes társaságnak kezdete, mely a mennyet alkotja. Ez túlél minden más köteléket. A férj és nő, szülő és gyermek közötti köteléket a halál széttépi: az Isten és emberiség igaz barátainak egyesülete örök mint az erény, és ez az egyesülés az igaz egyház legbensőbb lényege.

Az egyházi egyesületet ily szélesen kiterjedt, szellemi szempontból véve fel, a legnagyobb tekintélyűnek és fontosságúnak tartom. De a mi egy külön felekezettel vagy keresztény társulattal közös isteni tiszteletre és kölcsönös oktatásra szolgáló egyesületet illeti, jóllehet ennek is meg van a maga fontossága, nem lehet úgy tekinteni, mint az isteni kegyelem legfőbb eszközét. Valóban szükség, hogy vallásos intézmények fentartása s a Krisztus nevében való összejövetelek által kölcsönösen segítsük elő egymást. A kereszténység befolyását nem kis mértékben mozdítják elő a kegyességnek nyilvános helyei, „a szentek látható egyessége“. Mindazáltal mégis igaz, hogy nem a vallás nyilvános intézményeiben van a fő dolog. A kegyességre a magán segédeszközök a leghatósabbak. A vallás a maga nagy munkáját nem társaságban, hanem titokban, a lélek elmerülésében, a magány csendében végzi el. A vallás főleg az Istennel való érintkezésre szolgál, ez a lélek élete és tápláléka és a magányban inkább érintkezhetünk Istennel, mint bárhol egyebütt. Itt leginkább érezhetjük az ő jelenlétét. A vallásos életben való előhaladást nem a nyilvános gyülekezés által, hanem a szabad lélek munkássága, szívünknek a titkokat is ismerő előtt való feltárása, önmagunk komoly vizsgálása, öngondolkozás és a magunk jóra való ünnepélyes elhatározása által mozdíthatjuk elő. Közönséges dolog a nyilvános isteni tisztelet helyét szent helynek tartani; de ennek nincs kiváltságos szentsége. A legszentebb hely ott van, a

hol lelkünk legtisztább érzelmei fakadnak és legnemesebb czélokát tűzünk ki vagy hajtunk végre; és ez okból, ha a legszentebb helyet akarnám e városban megkeresni, nem mennék a legfényesebb templomokba, hanem a magánosan imádkozók rejtekeibe. Talán „a szentek szente“ köztünk oly sötét, nyomorult kunyhóban van, a melyet mi arra sem tartunk alkalmasnak, hogy emberi laknak nevezessék: az Isten mégis ott lakik. Az Isten abban kedvesebb zenét hall, mint minden orgonáink hanghullámozása; szépséget lát ott, minőt a természet az ő tavaszi pompájában nem tud felmutatni, mivel ott a legalázatosabb, leghálásabb áldozókat látja, hallja és találja, olyan embereket, a kik a legnagyobb csapást zugolódás nélkül hordozzák, a legmélyebb sérelmet elfelejtik, a kik örömet küzdenek és áldoznak, s a halált is diadalmas hittel fogadják. Olyan szentséget, a minőt ezek az erények adnak a leghomályosabb helynek, nem adhatnak azok a külső szertartások, a melyek által fényes épületeinket Istennek szenteljük.

Látjátok a magasztos helyet, melyet az egyház elfoglal, legyen az egy helyhez kötve, avagy az egész földön elterjedve. Egy szent és áldott egyesület az; de nem kell a valóság más segédeszközei fölé emelni. A kegyesség nagy segédeszközei titkosak, nem nyilvánosak. Keresztény ember nem élhet magános áhítatosság nélkül; felekezeti egyház nélkül ellehet és haladást tehet. A gondviselés hitfeleinktől távol helyezhet, a hová a vasárnapi harang hangja nem hallik el s a szokott szertartásokban nem vehetünk részt, de azért saját szivünkben ünnepet szentelhetünk. Betegség eltartóztatlat a templomtól, és a lélek mégis egészségben maradhat. Kitünő kegyességü emberek voltak, a kik lelkiismeretöknél fogva megkülönböztek minden felekezeti egyháztól és minden külső isteni tisztelettől. Milton, ez a nagy lélek, későbbi éveiben minden kézzel csinált templomot elhanyagolt, s egyedül a maga keble szentélyében imádta Istenét. Hasonlóan cselekedett Law William, „Komoly felhívás a szent életre“ czimü könyv szerzője. A szélsőség, — mert nála a kegyesség is szélsőségbe ment, — arra indította őt, hogy a kegyességnek minden alkalomszerű művét megvesse. Magányban élt, hogy élete folytonos könyörgés lehessen. Nem ugy emlitem ezeket a neveket, mint példányképeket. Ők félreismerték a lélek szükségét és félremagyarázták az írásokat. Min-

den spiritualismusok mellett erőt és szent ösztönt nyertek volna ők is a vallásos társulatokban. De hasonló példák arra tanítanak, hogy nem szabad kizárni Isten kegyelméből az oly embereket sem, a kik külsőleg az egyháztól elszakadtak.

A tanulság értekezéséből nyilván van. Belső kegyesség, tiszta szeretet, az Istenhez és emberekhez való önzetlen ragaszkodás, szívbeli alázatosság, jellemnemeség, ez az egy a szükséges és lényeges dolog a vallásban; minden egyéb: papság, templomok, szertartások és intézmények, imahelyek, csak segédesszközök, másodrendű dolgok és amazoktól elkülönítve éppen semmit érők. Azt képzelni, hogy az Isten ezeken kívül egyebekre néz, hogy ő nem a szívet nézi, annyira mint lealázni őt és az ő tiszta lényére iránt érzéketlennek maradni. Jóság, tisztaság, erény, ez a mi Isten szemei előtt egyedül megkülönböztet. Ez a fő, a lényeges, az örökkétartó és természeténél fogva szép, dicső, isteni. Ez nem függ az időtől, a körülményektől, a külső viszonyoktól. Saját fényével világít: ez a szellemi világ napja; ez az emberi lélekben lakó Isten. Lehet-e valaki oly könnyelmű, hogy ezt el ne ismerje, azért mert az nem egy bizonyos egyházban fejlett ki, vagy feljülemelhet-e azon bármely egyházat? Barátim! egyike a vallás legfőbb igazságainak: hogy a jellem, az erény, a Krisztusból kisugárzott isteni szellem, a legnagyobb fontosságu. Ennek az isteni szellemnek bármit helyébe tenni, legyen az hitvallás, szertartás vagy egyház, a legnagyobb eretnokség, s egyike a Krisztus ellen elkövetett bűnöknek az: ha az ő jellemét és erényét nem ismerjük fel valamely tanítványban azért, mert történetesen más nevet visel, mint mi.

Midőn magam eleibe állítom az igazi erényt és jóságot, nem azt, a mely külső tulajdonokból és okos számításból származik, hanem a mely a kötelességnek önmagáért tesz eleget; a mely részrehajlatlanul tiszteletben tartja az emberi jogokat; a mely kitartással munkálkodik és szenved az igazságért s a mások jólléteért; a mely egyesíti az erényt szelidséggel, a mély alázatosságot önbecsüléssel; a mely bizalmat helyez az Isten tökélyeibe, vele bensőleg érintkezik és arra igyekszik, hogy minden gondolatját, érzését és vágyát az isteni akarat alá rendelje; a mely az örökélet ígéreteire

támaszkodik és ezen reménytől erősítve nyugodtan hordozza a jelen legnagyobb nyomorait is; midőn magam eleibe állítom ezt az erényt, mindazon különbségek, a melyeket az emberek egymás közt felállítanak, eltűnnek. A gazdagság szegénység, világi kitüntetés csekély értékű, külső formák nyomorult elemek. Állapot, ország, egyház mind jelentéktelenek. Ez előtt az egyszerű nagyság előtt meghajlok, ezt tiszteltem. A díszbe öltözött pap, a fényes oltár, a nagy gyülekezet, a zengő orgona, minden külsőség a vallásban eltűnnek szemeim előtt, midőn a nagy és jó emberre, a szent és nemes lélekre tekintek. Én magam ezzel a sötétséggel, a mely bennem van, ezzel a hideg szívvvel látom és érzem a valódi jószág isteniségét és nagyságát: mennyivel inkább látja azt az Isten? Az ő tiszta szemei előtt mily magasztosnak kell annak lenni! Elfordulhat-e valaki közülünk az ilyen embertől azért, mert valamely pap nem csepegtetett bizonyos vizet fejére, és nem tett bizonyos kenyeret szájába, vagy mivel nem tud elmondani néhány titokszerű hitformát, a melyet valamely egyház vagy emberi concilium meghatározott.

Barátim! tiszteljétek az erényt, a szentséget s az őszinte akaratot, mely a kötelességtől és az Isten törvényétől nem tágit. Tiszteljétek ezeket mindenek felett. Ugy tekintsétek ezeket, mint a végcél, minden külső isteni tiszteletet pedig, mint eszközt ezeknek elérésére. Ezekhez mérve ítéljétek meg az embereket. Ne gondoljátok, hogy egyik ember jobb, a másik meg rosszabb a szerint a melyik egyházhoz tartozik. Gyümölcseiről ismerjétek meg őket. Űzzétek ki kebletekből a felekezetiesség, a szűkkeblű egyháziasság, bigottság és türelmetlenség ördögét. Ne gondoljátok, hogy ez kicsiny bűn. Tagadása ez az erkölcsiség, a jószág fönségének. Ez által a dogmát és formát az erény, az élet szentsége és tisztasága fölé emelitek. A felekezetiesség mint egy fogházba, saját egyházába befalazza magát és elzárja magától a szabad léget, az üdítő világosságot, a szép kilátást, az egyetemes egyház égi szépségét.

Barátim, én tudom, hogy oly gyülekezet előtt szólok, a kik között a theologiai vitás pontokat illetőleg különböző nézetűek vannak. Mi különböző befolyások alatt nőttünk fel; különböző nevünk van. De ha czélunk az Isten akaratját cselekedni és a Krisztus

példájának követői és parancsainak megtartói vagyunk, mindnyájan egy egyházat alkotunk, azért semmi se válaszszon el minket egymástól. A nézetkülönbség arra indíthat, hogy különböző fedél alatt tartsuk az isteni tiszteletet, vagy az izlés és szokás különbsége arra indíthat, hogy különböző formában tartsuk isteni tiszteletünket. De ezek a különféleségek nem szakadások; ezek nem rontják el a Krisztus egyházának egységét. Éppen úgy kell hogy becsüljük, szeressük és örvendjünk egymás szellemi életének és előhaladásának, mintha egy és ugyanazon merev formába volnánk szorítva. Isten szereti a változatosságot mind a természetben, mind az emberi lélekben, ennél fogva az isteni tiszteletben sem kívánja azt eltörölni. A legnagyobb igazságokban, — azokban a melyek leginkább megnyugtатnak, tisztítanak és vigasztalnak, azt hiszem, hogy mindnyájan egyetértünk. Van aztán egy közös keresztényi alap, a gyakorlati életé, a hol mindnyájan találkozhatunk. Mindnyájan egyesíthetjük kezeinket és sziveinket a végre, hogy jót cselekedjünk; hogy teljesítsük Isten célját nemünk iránti szeretet által, szenvedjünk és küzdjünk az emberiség ügyeért, terjeszszük a világosságot, szabadságot és erkölcsiséget; mutassuk meg, hogy ismerjük az Istent az ő teremtményeiből; álljunk ellent a mult idők romlottságának; dugjuk be és szárasszuk ki a nyomor forrásait, segítsük fel az elesettet, védelmezzük az özvegyet és árvát, világosítsuk fel és emeljük a társadalom elnyomott osztályát, vegyük le a jármat a szolgaság alatt nyögőknek nyakából, álljunk ellent a háboru iszonyainak, terjeszszük az Isten igéjét a föld egyik részétől a másikig és szabadítsuk meg a világot a büntől és nyomortól. Az angyalok és tisztább lelkek, a kik földünket meglátogatják, nem egy felekezethez, hanem az egész emberiséghez jönnek jót tenni. Ez az egyetemes szeretet szállja meg és foglalja el a mi szivünket; a mi szűkkeblőségünk, zárkozottságunk és bigottságunk olvadjon fel e szelid égi tűzben. Így nem csak a Krisztusnak e földön alapított egyházával egyesülünk, hanem egyesülünk ama láthatatlan egyházzal is, a tökéletességre jutott lelkek megszámlálhatatlan seregével, az örök tisztaság és béke hajlékaiban.